

AARDRIJKSKUNDIG
WOORDENBOEK

DER
NEDERLANDEN,

BIJEGEBRAGT

DOOR

A. J. van der Aa,

onder medewerking van eenige Vaderlandsche Geleerden.

TWAALFDE DEEL.

W.IJ.

Te Gorinchem, bij
JACOBUS NOORDUYN.

1849.

tot inzetting van versch water. Het zomerpeil is 0,40 ell. boven A. P. en de hoogte der dijken 1,75 à 1,85 ell. boven A. P. Hij staat onder het polderbestuur van Zuidewijn-Capelle, bestaande uit eenen President, twee Poldermeesters en eenen Secretaris-Penningmeester.

WAARDEN (DE), streek lands in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*. Zie *Ruigewaard* (DE).

WAARD-EN-ASSACKER-POLDER, pold. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Loenen*, gem. *Abcoude-Proostdijen-Aasdom*; palende N. aan de *Holendrecht*, die hem van den *Holendrecht-polder* scheidt, N. O. aan den *Broek-polder*, O. aan den *Over-Baambrugsche-polder*, Z. aan den *Kleinen-Winkel-polder*, *Aasdom-proostdije*, *Ruige-Willis* en *Waveren-Botshol*, W. aan den *Ouderkerker-polder*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 341 bund. 48 v. r. 23 v. ell. Hij ligt 1,78 ell. onder A. P.

WAARDEN-BENEDEN-DEN-MOFFENDIJK (DE) en DE WAARDEN-BOVEN-DEN-MOFFENDIJK, twee buitenpoldertjes, in het *Land-van-Heusden*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *MOFFENDIJK (DE WAARDEN-BENEDEN-DE-)* en *MOFFENDIJK (DE WAARDEN-BOVEN-DEN-)*.

WAARDENBURG, gem. in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*, *Nederdistrikt*, arr. *Tiel*, kant. *Geldermalsen* (8 k. d., 22 m. k., 8 s. d.); palende N. aan de gem. *Deil* en *Geldermalsen*, O. aan *Op-IJnen*, Z. aan de *Waal*, W. aan *Haafden*.

Deze gem. bevat de heerl. *Waardenburg* en *Neer-IJnen*; beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1725 bund. 77 v. r. 46 v. ell., waaronder 1725 bund. 4 v. r. 46 v. ell. belastbaar land en 202 bund. 95 v. r. 70 v. ell. uiterwaarden. Men telt er 191 h., bewoond door 198 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 1080 inw., die meest in den landbouw en veeteelt hun bestaan vinden. Ook heeft men er eenen windkorenmolen.

De inw., die er op 24 na, allen Herv. zijn, onder welke ruim 300 Ledematen, maken de gem. van *Waardenburg-en-Neer-IJnen* uit. — De R. K., van welken men er 24 telt, parochiëren te *Varik*. — Men heeft in deze gem. twee scholen, als: ééne te *Waardenburg* en ééne te *Neer-IJnen*, welke gezamenlijk gemiddeld door een getal van 140 leerlingen bezocht worden.

Het wapen dezer gem. bestaat in een veld van keel, met drie pals van vair en het hoofd van goud.

WAARDENBURG, heerl. in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*, *Nederdistrikt*, arr. *Tiel*, kant. *Geldermalsen*, gem. *Waardenburg*; palende N. aan de heerl. *Enspik*, *Deil* en *Geldermalsen*, O. aan *Neer-IJnen*, Z. aan de *Waal*, W. aan *Tuil*.

Deze heerl. bestaat uit den *Polder-van-Waardenburg*, benevens een gedeelte *Uiterwaarden-van-Waardenburg-en-Neer-IJnen* en bevat het d. *Waardenburg*, benevens eenige verspreid liggende huizen. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 897 bund. 58 v. r. 20 v. ell., waaronder 896 bund. 88 v. r. 50 v. ell. belastbaar land; telt 120 h., bewoond door 150 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 660 inw., die meest in den landbouw en veeteelt hun bestaan vinden.

De inw., die er, op 15 na, allen Herv. zijn, behooren tot de gem. van *Waardenburg-en-Neer-IJnen*. — De R. K., van welke men er ongeveer 15 aantreft, parochiëren te *Varik*. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 80 leerlingen bezocht.

De heerlijkheid WAARDENBURG, vroeger HIERN genoemd, heeft later haren tegenwoordigen naam ontleend van het kasteel van dien naam; zij had altijd de zelfde bezitters als *Neer-IJnen*. Zekere FRETHEROLDUS schonk, in het jaar 997, onder anderen den Hof HERO aan de kerk van Utrecht, welke plaats vermoedelijk HIERN geweest is. De Graven van Gelderland bezaten naderhand HIERN in eigendom, en OTTO gaf, in 1265, dat goed, benevens *Op-IJnen* en *Neer-IJnen*, aan Heer RUDOLF COCK, Ridder, die daar tegen aan den Graaf opdroeg het huis en de goederen van Renoy, en verlof ontving, om op den berg te HIERN een huis te timmeren, dat tegenwoordig WAARDENBURG genoemd is. Zijn oudste zoon, Heer RUDOLF COCK, Ridder, wordt verscheidene malen, van 1265 tot 1298, gemeld; onder anderen nam hij in 1287 de tienden van HIERN in pacht, van het kapittel van St. JAN te Utrecht. Volgens sommigen stierf hij kinderloos, en zijn broeder, HENDRIK COCK, erfde van hem. Deze werd in den slag van Woeringen gevangen genomen en moest, om geslaakt te worden, in 1288, voor drie mark, uit goederen te HIERN gelegen, zich leenman van den Graaf van Gulick verklaren. Hij stierf in 1315 en van hem meent men, dat de onderscheidene takken van COCK, als WAARDENBURG, HAEFTEN, ISENDOORN, HEMERT, OPIJNEN, DELWIJNEN, NEER-IJNEN, BRACHEM, BEEST en RELOY enz. gesproten zijn; terwijl anderen die van bovengemelden Heer RUDOLF doch afstammen. Heer GERHARD COCK, Heer van WAARDENBURG, Ridder, wordt meermalen genoemd van 1317—1336; hij stierf in 1359, doch men kan met geen zekerheid zeggen of hij een zoon van RUDOLF of van HENDRIK was, terwijl sommigen nog een JOHAN tusschen beide plaatsen. Zijn zoon, Heer JOHAN VAN WAARDENBURG, is in de geschiedenis bekend; zijne dood wordt op 1360 gesteld, ten minste in 1370 werden in de kerk van Neer-IJnen diensten voor hem gesticht. Hij had het Erfhofmeestersambt van Gelderland van zijnen neef, Heer JACOB VAN MIERLAAR, Ridder, geërfd; zijn zoon, Heer GERARD, Ridder, volgde hem op. Deze had geen zoon bij zijne vrouw ANNA VAN CULENBORG, maar alleed eene dochter, getrouwd met Heer WILLEM VAN BROEKHUISEN, Ridder, waarom hij van Hertog WILLEM, in 1397, de vergunning ontving, dat na zijne dood JOHAN VAN BROEKHUISEN, oudsten zoon van zijne dochter, den naam en het wapen van WAARDENBURG mogt aannemen en voeren. Deze vergunning is dubbel merkwaardig; doordien de Hertog zich aanmatigde, naam en wapens te veranderen, hetwelk alleen tot de keizerlijke voorregten schijnt behoord te hebben, en dat hij den naam en het wapen gaf van een geslacht, dat nog werkelijk in wezen was, want Heer GERARD had eenen broeder, ZWEDER genaamd, die toen nog leefde en kinderen nagelaten heeft. Deze JOHAN VAN BROEKHUISEN werd na zijns grootvaders dood, in 1410 beleend, en hij voerde altijd *parti de Broekhuizen et de Waardenburg* (een gedeeld schild, de eene helft het wapen van Broekhuizen, de andere van Waardenburg). Zijn zoon, Heer GERIT VAN BROEKHUISEN, werd in 1442 verleid, diens sterfjaar is onbekend, maar zijn zoon JOHAN wordt in 1454 als Heer van WAARDENBURG gemeld. Deze stierf in 1470 en zijn minderjarige zoon GERHARD werd, onder hulderschap van zijnen stiefvader, Heer GERHARD VAN VLODORP, door den aartsbischop MAXIMILIAAN, in 1480 beleend, die den 14 Mei 1481 WAARDENBURG, wegens de twee dorpen HIERN en *Neerijnen* tot eene hooge heerlijkheid, met regt van galg en put, verhiel. GERHARD stierf kinderloos en zijne zuster WALHAVE, getrouwd met OTTO VAN ARKEL, Heer van *Heukelum*, erfde zijne goederen en ten haren behoefte

bevestigde FILIPS, Koning van Castilië, in 1504, de oprigting van WAARDENBURG tot eene hooge heerlijkheid. Haar zoon WALRAVEN VAN ARKEL werd in 1514 door Hertog KAREL beleend. Hij viel naderhand in 's Hertogs ongenade, maar bij eene verzoening, den 25 Augustus 1526 gedagteekend, ontving hij wederom alle breuken, wapen en schouwing, voorts alle regten en privilegiën, uitgezonderd lijfgoed en klokkenslag, tot wederopzeggens toe te gebruiken. Dit was van korten duur, want den 21 Augustus van het volgende jaar werd hij genoodzaakt aan zijnen broeder GERRIT VAN ARKEL op te dragen WAARDENBURG, met het dagelijks gerigt, *Ammerzoden*, met hoog en laag gerigt en de tienden van *Rossem, Driel en Herwaarden*, onder voorwaarde, dat WAARDENBURG altijd aan den regten stam versterven zou, en niet mogt verbragt worden. Eindelijk verzoende WALRAVEN zich ten volle niet den vergramden Hertog, en nam zelfs diens bastaard dochter CATHARINA ten huwelijk. Volgens de huwelijksche voorwaarden van 15 Junij-1554, kwam hij weder in het bezit der hooge heerlijkheid, en werd daarmede beleend. Maar na den dood van Hertog KAREL, ontstond deswege verschil tusschen de stad Bommel en den Heer van WAARDENBURG; de landschap vonnisde, den 29 Junij 1558, dat in den Tielerswaard niet meer dan twee banken moesten zijn; dat dus de bank van WAARDENBURG afgeschafft zou worden, maar dat de Heer behouden zal de visscherij, de breuken en alle oude geregtigheden.

Naderhand in 1435 en 1564, deden de Heeren van WAARDENBURG vruchteloze pogingen, bij Keizer KAREL en Koning FILIPS, om het regt van hooge heerlijkheid weder te bekomen. KAREL, zoon van WALRAVEN VAN ARKEL, werd in 1557, met WAARDENBURG en *Neerijnen* beleend. Hij stierf in 1580 kinderloos en de heerlijkheden kwamen aan MARIA, dochter van zijnen oudsten broeder, OTTO VAN ARKEL, en na haar overlijden, in 1595, aan hare tante, zuster van OTTO en KAREL, te weten aan ELISABETH VAN ARKEL, vrouw van THOMAS VAN THIENNES. Haar zoon, ook THOMAS genaamd, verkocht die aan JOHAN VIJGR. Sedert dien tijd zijn die goederen door koop meermalen van eigenaar veranderd, en behoorden in de laatste helft der vorige eeuw aan HOBBO BARON VAN AYLVA, Generaal der Infanterie en Gouverneur van Maastricht, in wiens geslacht zij tot nu toe verbleven zijn, zijnde thans Heer van WAARDENBURG de Heer HANS WILLEM BARON VAN AYLVA VAN PALLANDT, woonachtig te Neer-IJuen.

Het dorp WAARDENBURG, WEERDENBURG of WERDENBURG, vroeger HIERN genoemd, ligt $3\frac{1}{2}$ u. Z. W. van Tiel, $1\frac{1}{2}$ u. Z. van Geldermalsen aan den Waaldijk. De huizen liggen er verspreid. De kerk is een net gebouw, met eenen toren en van een orgel voorzien.

Men heeft er nog het oude kast. Waardenburg, zie het volgende art., en het adell. h. Schuilkerk, zie dat art.

Er zijn twee jaarmarkten, de eene Woensdag na Pinksteren, de tweede den 22 September. De kermis valt mede in Woensdag na Pinksteren.

Bij de overstroming van Januarij 1809 heeft dit d. veel te lijden gehad. Den 15 dier maand ontving men er berigt, dat er te Loenen eene doorbraak gevallen was, welke gebeurtenis dadelijk door het luiden der klok werd bekend gemaakt en eene algemeene ontsteltenis veroorzaakte. Elk sloeg dus handen aan het werk, om zich zelve en zijn vee, in tijd van nood, te kunnen redden. Op den volgenden Zondag en dus een week daarna stond er nog maar een zeer lage vloed op de velden, zoo dat velen in het denkbeeld kwamen, dat hij niet hoog zoude

worden, en daarom het nemen van meerdere voorzorgen begonnen te staken. De Ambtman evenwel, door den Commissaris-Generaal VAN PALLANDT VAN BARLHAM, van den staat der bovenrivieren verwittigd zijnde, en zich steeds ter dezer plaatse, als een geschikt middelpunt, ophoudende, liet niet na allen te waarschuwen voor het dreigend gevaar en aan te manen, geen tijd te verzuimen. Al wat voor den vloed van dienst kon zijn, werd dus in requisitie gesteld, terwijl men, den 22 Januarij, noodig oordeelde, eene menigte schuiten en booten op den dijk te werken, ten einde daarvan het vereischte gebruik te kunnen maken. Zoo toegerust wachtte elk den watervloed af, die echter nog niet voor den volgenden Zaterdag, den 28, geheel verscheen. Het water was intusschen reeds eenige dagen vroeger in den omtrek van het dorp zoo hoog, dat onderscheidene huisgezinnen, die buitenaf woonden, genoodzaakt waren reeds vroeger naar het dorp te vlieden, en deze werden voor het grootste gedeelte geplaatst in de dorpschool; doch nu begon, op den gezegden 28, het water van oogenblik tot oogenblik te wassen, hetwelk voortduurde tot dat het, in den nacht tusschen den 29 en 30 Januarij, de verschrikkelijke hoogte bereikt had van zeventien duimen boven den vloed van het jaar 1784. Velen waren nu genoodzaakt hun vee naar den dijk te brengen en zelfs naar hooger staande huizen de vlugt te nemen, gelijk ook zij, die in de school waren opgenomen, die verlaten en zich naar de kerk begeven moesten. In den volgenden nacht begon het er, zoo van buiten als van binnen, nog akeliger uit te zien. In de rivier steeg het water zoo hoog, dat het aan het boveinde van het dorp over den dijk begon te loopen, doch door de werkzaamheid van den Heemraad HENDRICUS VERMEULEN, die al het noodige had doen in gereedheid brengen, hetgeen tot eene kisting vereischt wordt, werd het gevaar afgekeerd. Aan den anderen kant steeg het vloedwater nog boven de reeds gemelde hoogte, zoo dat men den geheelen nacht bezig was, om het vee aan den dijk te brengen, met aken en booten, achter welke men het liet zwemmen. De lieden, die hunne toevlugt in de kerk genomen hadden, werden nu ook door het water overvallen; de graven vielen in, de zitplaatsen liepen over, en de doodelijk beangste menschen schreeuwden, voor de vensters klimmende, aanhoudend om hulp, en werden vervolgens door eene boot afgehaald en naar elders overgebracht. Het gezigt, dat deze plaats den volgenden morgen opleverde, was akelig; aan beide zijden, zoo aan den binnen als buitenkant van den dijk, was het water verschrikkelijk hoog geklommen, terwijl de kruin van den dijk bedekt was met kermende menschen en loeiend vee. De eerste werden, op last van den Ambtman, van brood en kaas voorzien en het laatste door de eigenaars van voeder. Oortusschen hoopte men het ergste te hebben doorgestaan, doch in den avond van den 30 Januarij verkreeg het water door den geweldigen storm zulk eene verschrikkelijke kracht, dat niets daartegen bestand was. Geene booten konden nu varen, elk moest trachten zich zelve en zijn vee, zoo goed hij kon, te redden; hetwelk echter velen maar ter naauwernood gelukte, door zich niet alleen op zolders, maar ook op daken en balken te begeven. Drie en dertig huisgezinnen werden in dezen noodlottigen nacht van hunne woningen beroofd, daar deze geheel in puinhoopen veranderd werden; terwijl bovendien nog zes en vijftig andere huizen zwaar beschadigd en zes koornbergen en vier schuren omver werden geworpen; ook een en dertig stuks vee werd eene prooi der golven; gelukkig echter kwamen er geene menschen om.

De ongelukkigen, wier huizen in dezen nacht bijna geheel vernield werden, verlieten die en werden opgenomen door anderen, die het geluk hadden gehad hunne huizen te mogen behouden.

Ook bij den watervloed van Januarij 1820 leed dit dorp groote schade. Eene overstroming, welke, in minder dan twee etmalen, 4 duim hooger steeg, dan in het jaar 1809, en in zoo verre de ongelukkige verwachting nog overtrof, moest natuurlijker wijze vele hutten en woningen wegspoelen, den voorraad van voeder voor mensch en vee vernielen, en de landerijen verzanden, die in het ongunstig seizoen van 1816, en laatstelijk in 1819, door het ongedierte zoo jammerlijk hadden geleden. Deze ramp zelf werd, weinige dagen daarna, en wel door den hevigen wind in den nacht tusschen den 27 en 28, nog aanmerkelijk vergroot. Vele, zelfs zeer sterke, huizen, schuren en woningen werden grootelijks beschadigd, en andere minder sterk en stevig gebouwd, en door het water reeds hier en daar aan het wankelen gebracht, bezweken nu geheel. Ook verongelukte er veel vee, hetwelk men gemeend had te behouden.

WAARDENBURG, oud kast. in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, arr. en $5\frac{1}{2}$ u. Z. van *Tiel*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. van *Geldermalsen*, gem. en 10 min. O. N. O. van *Waardenburg*, tegen den *Waaldijk*, door een breed water omringd waardoor een dam ligt, die naar den dijk geleidt.

Dit slot is zeer oud en plagt van eene groote nitgestrecktheid te wезen, doch het is in het jaar 1574 door *LODEWIJK*, Graaf van *Nassau*, broeder van *WILLEM I*, Prins van *Oranje*, verbrand; dewijl de *Vrouwe van WAARDENBURG* (een bastaard dochter van den laatsten Hertog *KAREL VAN GELDER*) Spaansch gezind zijnde, 500 Spaansche soldaten ingenomen had. Het zal daarna weder opgebouwd zijn: want nog een groot gedeelte daarvan, waarin verscheidene vertrekken zijn, is nog heden staande gebleven; wordende bewoond, door den *Rentmeester der heerlijkheid*.

Onder de landlieden hieromstreeks, wordt dit slot dikwijls genoemd ten aanzien van den zoogenoemden *Wonderdocter FAUSTIUS*, die aldaar velerlei tooverijen zoude hebben uitgevoerd. Eindelijk zou de duivel voor zijne legerstede gekomen zijn, hem met zich hebben gesleurd en door een venster met hem zijn verdwenen. Thans beslaat het gebouw eene oppervlakte van 27 v. r., en wordt in eigendom bezeten door den *Heer HANS WILLEM BARON VAN AYLVA VAN PALLANDT*, *Heer der heerlijkheid*, woonachtig te *Neer-IJnen*.

WAARDENBURG (POLDER-VAN-), pold. in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, arr. *Tiel*, kant. *Geldermalsen*, gem. *Waardenburg*; palende N. W. aan den *Polder-van-Enspik*, N. aan den *polder-van-Deil* en den *Polder-van-Geldermalsen*, O. aan den *Polder-van-Neer-IJnen*, Z. O. aan de *Uiterwaarden-van-Waardenburg-en-Op-IJnen*, Z. aan de *Waal*, W. aan den *Polder-van-Tuil*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 897 bund. 58 v. r. 20 v. ell.; telt 120 h., waaronder 20 boerderijen, en wordt door sluizen, op de *Linge*, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit twee *Poldermeesters* en eenen *Secretaris*.

WAARDENBURG-EN-NEER-IJNEN, kerk. gem., prov. *Gelderland*, klass. van *Bommel*, ring van *Tuil*.

Deze gem. heeft twee kerken, als eene te *Waardenburg* en eene te *Neer-IJnen*. Men telt er 1060 zielen, onder welke ruim 550 *Ledematen*. De eerste, die in deze gem. het *leeraarambt* heeft waargenomen, is